

Ruggengraat in de theologiebeoefening

Schoot, H.J.M.

Published in:

Een roos in de lente. Theologisch palet van de FKT. Opstellen aangeboden aan Panc Beentjes bij zijn afscheid als hoogleraar Oude Testament en Hebreeuws aan de FKT van de Universiteit van Tilburg

Document version:

Peer reviewed version

Publication date:

2009

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Schoot, H. J. M. (2009). Ruggengraat in de theologiebeoefening. In H. W. M. van Grol, & P. J. van Midden (Eds.), *Een roos in de lente. Theologisch palet van de FKT. Opstellen aangeboden aan Panc Beentjes bij zijn afscheid als hoogleraar Oude Testament en Hebreeuws aan de FKT van de Universiteit van Tilburg* (pp. 239-248). (Theologische Perspectieven; No. 1). Faculteit Katholieke Theologie.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

RUGGENGRAAT IN DE THEOLOGIEBEOEFENING

Henk J.M. Schoot

Het zal nu meer dan dertig jaar geleden zijn, dat ik mij als student bevond onder het eerste gehoor van Panc Beentjes als beginnend docent aan de toenmalige K.T.H.U. Wij bestudeerden het verhaal van de binding van Izaak (Gen 22) - zo moesten we het noemen, van een offer kwam het immers niet. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik mij niet zoveel meer herinner van dit werkcollege exegetische Oude Testament, behalve dan één detail. Op een bepaald moment raakte de docent aan de praat over een archeologische vondst - was het een scherf? - waarop de naam 'Moria' stond te lezen. Er was dus archeologisch bewijs. Ik weet niet meer van wat. Maar ik weet nog wel dat de verbijstering van onze gezichten was te scheppen. Was er dan echt een plaats waar dat verhaal van Abraham en Izaak zich had afgespeeld? Zou dat verhaal 'echt' gebeurd zijn? Nee, zo hadden we nog nooit naar die verhalen geluisterd.

In die jaren was onze interesse in theologische methodologie natuurlijk beperkt. Maar de eerste kennismaking ermee, vond plaats tijdens de gesprekken over de exegetische. Al bijna vanaf het eerste uur als theologiestudent, wist je van de Hoekse en Kabeljauwse twisten, misschien kunnen we beter spreken van Niet-Amsterdamse en Amsterdamse twisten, tussen een historisch-kritische benadering en een structuralistische benadering van de Schrift. Dat er nu een Amsterdammer naar Utrecht was gekomen was dan ook bron voor speculatie en verwachting. Maar al gauw merkte je vooral ook in de vakken uit de hoek van de systematische theologie en de wijsbegeerte, hoezeer de wijze waarop de theologie beoefend werd bepalend was voor de resultaten die werden gepresenteerd. Denk maar aan de eerste schreden op het terrein van de feministische theologie, of aan de tegenstelling tussen de dialectische en de katholieke theologie. De angelsaksische analytische filosofie was nogal sterk vertegenwoordigd, en wij vroegen of er ook nog andere stromingen waren, maar volgens de docenten waren die te verwaarlozen... En ook de richtingenstrijd in de sociale wetenschappen (Fromm over Luther b.v.) en de geschiedeniswetenschap (Historisch materialisme?) ontging ons niet. Als ik er zo aan terugdenk lijkt het wel alsof het hele gesprek over de methode en de richtingen ging, en nauwelijks over de inhoud. Eerlijk gezegd ben ik wel wat bang dat die herinnering klopt. Maatschappelijke relevantie en bevordering van solidariteit waren hoofdmotieven, de inhoud hobbelde er wat achteraan.

In deze bijdrage aan de bundel wil ik een indruk geven van een college dat ik sinds meer dan tien jaar in Utrecht aan de KTU/FKT in wisselende omstandigheden geef. Het gaat om het college dat aanvankelijk betiteld werd als "Theologische methoden", en momenteel de mastercursus "Methoden en modellen van academisch onderzoek" heet. Deze laatste cursus geef ik samen met collega Monique van Dijk, waarbij zij het sociaal-wetenschappelijke gedeelte voor haar rekening neemt, en ik het (systematisch) theologische gedeelte. Ondanks de voorgeschiedenis waarvan ik net een stukje beschreef, wordt deze cursus gegeven in een oase van rust. Maar misschien is dat de schijn die bedriegt?

Immers, de laatste jaren ben ik gewoon om te beginnen met aan te geven hoezeer theologische methodologie bepaald niet het neutrale karakter heeft dat men misschien geneigd is aan het onderwerp toe te kennen. Methodologie is crisiswetenschap. Elke grote maatschappelijke, wetenschappelijke of culturele crisis heeft zijn eigen methodologische reflectie in de wetenschap van de theologiebeoefening te weeg gebracht. Denk maar aan de introductie van de geschiedeniswetenschap, of aan die

van de menswetenschappen als psychologie en sociologie. Onder invloed van de natuurwetenschappen veranderden de opvattingen over wat wetenschap is op ingrijpende wijze. Maar ook historische gebeurtenissen als de eerste wereldoorlog (dialectische theologie!), de tweede wereldoorlog (christendom en jodendom, oecumenische theologie!), en de Parijse revolutie (existentialistische en personalistische en neo-marxistische theologie!) laten hun sporen na in de theologiebeoefening. Aan de katholieke faculteiten is de invloed van het Tweede Vaticaans Concilie groot, omdat in het decreet 'Optatum totius', over de priesteropleiding, de heilshistorische benadering in de theologie op het schild wordt geheven, ten detrimente van de handboekentheologie waarin de Schrift alleen als bewijsplaats werd opgevoerd.

Reflectie op aanpak, op methode komt dus voort uit crisis. Crisis over het beeld van de mens, van de kerk, van de samenleving, om het maar even kort te zeggen. Hans Küng, David Tracy en anderen spreken in dit verband van het wisseling van paradigma. Paradigma staat dan, in navolging van Thomas Kuhn, voor het patroon van normen en waarden zoals dat door een gemeenschap van wetenschappers in de praktijk van de wetenschapsbeoefening wordt gehanteerd. Grote verschuivingen in dit patroon leveren een paradigmawisseling op. Natuurlijk, er waren en zijn collega's die van vakantie terugkomen, en alweer een paradigmawisseling in de verte ontwaren, maar over het algemeen is het een nuttig begrip om breuken in de wetenschapsbeoefening op het spoor te komen.

Desalniettemin is het nuttig om aan te geven hoezeer methodische discussies heel veel verschillende gedaanten aannemen, en op verschillende plaatsen zijn waar te nemen. Want, de boekenplank in een vakbibliotheek waarop alle werken over de theologische methodologie staan, is merkwaardig klein. Bernard Lonergan schreef begin zeventiger jaren zijn "Method in Theology" en is nog steeds invloedrijk. Maar verder zijn er niet veel studies die de theologie als zodanig in het vizier nemen. Dat is op zichzelf al een veelzeggend feit. Lonergan schreef zijn methodologie vanuit de overtuiging dat de tijd van de theologische eenpitter of theologus universalis voorbij was; theologiebeoefening was vanaf toen een onderneming waarin wetenschappers zouden samenwerken. Dit was in het Utrechtse overigens een rechtstreekse inspiratie om een start te maken met het werkgezelschap Thomas van Aquino, waarin dogmatici, filosofen, historici en rechtsgeleerden plaats namen.

Discussies over methoden moet je dus leren om te vinden. En zo spreek ik van vindplaatsen van methodologie, en wijs de weg naar theologische monografieën, die bijna zonder uitzondering een methodologische ouverture hebben, waarin wordt uitgelegd met wie de auteur vooral in gesprek is, waar hij zijn hulpmiddelen vindt, hoe hij zijn onderwerp benadert, welk doel hij ermee beoogt, en ook wat hij niet zal ondernemen. Een goed voorbeeld is b.v. het boek "Jesus der Christus" van Walter Kasper. De auteur besteedt een derde van zijn boek om 'de vraag naar Jezus Christus vandaag' te bespreken, en gaat achtereenvolgens in op de probleemstellingen van de hedendaagse christologie (plaats, grondtendensen, opgaven), de historische vraag naar Jezus Christus (hedendaags geloof als uitgangspunt, recht en grenzen van het onderzoek naar de historische Jezus, de theologische relevantie van het historische), en de religieuze vraag naar Jezus Christus (uitdaging van de secularisatie, ontmythologisering van het geloof, de antropologische wending en de heilsvraag in een historisch geworden wereld).

Alle grote methodische kwesties uit de theologie zijn in deze inleiding te herkennen. Samen met de inhoudsopgave vormt de inleiding het belangrijkste hulpmiddel om de structuur van deze theologische productie op het spoor te komen, om de ruggengraat

van het boek in beeld te krijgen. Theologische methodologie beoogt de ruggengraat van theologiebeoefening zichtbaar te maken.

Dat gebeurt niet alleen in inleidingen van monografieën, maar ook in studies van de geschiedenis van de theologie, waarin immers verschillende typen van theologie op een historische wijze worden geanalyseerd. Methodologie of theologische wetenschapsleer vormt ook een integraal onderdeel van de Fundamentele theologie, die vraagt naar de fundamenten waarop het gebouw van de theologie berust. Ook theologisch nadenken over dogma-ontwikkeling bevat een hoge methodologische relevantie, evenals studies over het kerkelijk leergezag in relatie tot andere bronnen van de theologie, en ook oraties en afscheidsredes van hoogleraren. Kortom, er is niet één specifieke vindplaats van theologische methodologie, maar er zijn er vele.

En als we al dachten dat methodologie een abstracte, neutrale bezigheid is, dan worden we van die gedachte genezen door kennis te nemen van de notificatie die de Congregatie van de Geloofsleer uitbracht over het theologische werk over Jezus Christus van de El Salvadoraanse bevrijdingstheoloog Jon Sobrino s.j. De congregatie waarschuwt voor stellingen van de auteur die niet in overeenstemming zijn met het geloof van de Kerk. Vijf inhoudelijke punten worden gemarkeerd (de goddelijkheid van Jezus Christus, de Menswording van de Zoon van God, de relatie tussen Jezus Christus en het Koninkrijk van God, het zelfbewustzijn van Jezus, en de heilswaarde van zijn dood), die echter worden voorafgegaan door een eerste punt waarin de ‘methodologische vooronderstellingen waarop de auteur zijn theologische reflectie baseert’ wordt bekritiseerd. Uit een aantal citaten van Sobrino wordt duidelijk dat voor hem de setting van de christologie, de kerk van de armen is; zij bevragen het christologische geloof en geven het zijn fundamentele richting. Echter, de congregatie stelt hier tegenover dat het uitgangspunt van theologiebeoefening moet liggen in het apostolische geloof zoals dat door de Kerk wordt doorgegeven. Theologie heeft zijn oorsprong in de gehoorzaamheid aan de waarheid en aan de liefde die God, die zelf liefde is, steeds beter wil leren kennen. Daarom kan theologische reflectie geen ander fundament hebben dan het geloof van de Kerk. Deze uitspraken maken wel duidelijk hoe groot het belang van een goede theologische methode is. In feite suggereert de notificatie dat de inhoudelijke dwalingen in feit voortkomen uit de verkeerde methodische keuze.

De collegereeks focust vervolgens op twee lezingen. In een afscheidscollege is een hoogleraar meestal geneigd om terug te kijken op zijn theologiebeoefening. Zo ook Edward Schillebeeckx in 1983, onder de titel “Theologisch geloofsverstaan anno 1983”, die de ‘structuur’ van zijn theologiseren wil ontleden. Drie- en twintig jaar later zal Adelbert Denaux de opening van de Faculteit Katholieke Theologie inluiden met een lezing die de theologieopvatting van de nieuwe faculteit beoogt te schilderen: “Katholieke theologie in een context van (post)moderniteit”.

Schillebeeckx omschrijft zijn theologiseren als hermeneutisch d.w.z. actualiserend. De trouw aan wat hij de ‘canonieke geloofssubstantie van het Evangelie van Jezus van Nazareth, beleden als de Christus en de Zoon Gods’ noemt, ontmoet ten minste drie probleemgebieden, waar Schillebeeckx een aantal facetten van bespreekt. De drie probleemgebieden zijn ten eerste de spanning tussen oud en nieuw, tussen traditie en situatie, ten tweede de opdracht voor de hermeneutische theologie om ook ideologiekritisch of ontideologiserend werkzaam te zijn, en ten derde de geloofspraxis waarin de theoretische actualisering moet uitmonden. De verhouding tussen traditie en situatie, de ideologiekritische opdracht, en de verhouding van theorie en praxis merkt Schillebeeckx dus aan als belangrijke probleemgebieden in zijn theologiebeoefening.

De meeste aandacht gaat uit naar het eerste probleemgebied, waarbij Schillebeeckx' inzet is om een midden te varen tussen openbaringspositivisme enerzijds en theologisch liberalisme anderzijds. Er is sprake van een gelijkblijvende geloofssubstantie, door de eeuwen heen, maar deze is altijd 'verpakt' in een contextueel bepaalde vorm. De theoloog zal zich erop moeten toeleggen om een nieuwe ontmoeting vorm te geven van onze cultuur van christengelovigen met andere culturen uit het verleden, die op hun beurt trouw wilden zijn, maar in nieuwe omstandigheden. Het lijkt er daarbij op dat voor Schillebeeckx de ene pool, traditie, niet van meer gewicht is dan de andere pool, de situatie, zoals dat b.v. voor Hans Küng wel het geval is. Om deze en andere redenen spreekt Schillebeeckx dan ook liever niet van correlatie tussen openbaring en huidige situatie. Trouw kan ook bestaan uit discontinuïteit met een vorige vorm van (theoretische en praktisch) geloofsverstaan. Aan de zin-ontsluiting zoals die in de traditie plaats vindt, moet wel de kracht van bevrijding worden toegevoegd. Bevrijding is de spits van Schillebeeckx' theologiseren.

Leggen we daar nu de benadering die Denaux, van theologische achtergrond geen systematisch theoloog maar bijbelwetenschapper, naast, dan zijn de overeenkomsten en verschillen instructief. Dezelfde Jon Sobrino die boven werd genoemd, heeft in zijn eerste belangrijke boek, "Christology at the crossroads", aangegeven dat de Verlichting eigenlijk uit twee fasen heeft bestaan, waarbij het in de eerste fase vooral gaat om de zuiverheid van kennis, maar in de tweede fase vooral om de zuiverheid van handelen. Of om het anders te zeggen: waarheid respectievelijk gerechtigheid. Staat Schillebeeckx vooral voor theologie en gerechtigheid, Denaux stelt vooral vragen centraal die te maken hebben met waarheid en wetenschappelijkheid. Denaux beschrijft de situatie van de moderne theologiebeoefening als een situatie van veelzijdigheid, pluraliteit, fragmentering en marginalisering. Hij gaat op zoek naar wat theologie maakt tot katholieke theologie. Hij doet dit vanuit het onderscheid van geloof en rede. Ook Denaux poogt een midden aan te houden, maar nu tussen enerzijds fideïsme, fundamentalisme of loutere apologetiek, met de nadruk op geloof, en anderzijds rationalisme, empiricisme of liberalisme, met de nadruk op redelijkheid. Van de kant van het geloof moet duidelijk zijn dat in katholieke theologie de prioriteit toekomt aan God die zich in Jezus Christus openbaart, waarop vervolgens mensen in geloofsgehoorzaamheid antwoorden, in het besef van de mogelijkheid die zo bestaat om God te kennen. Subject van het geloof is de kerkelijke gemeenschap. Anderzijds ontvouwt Denaux vijf voorwaarden om van wetenschap te kunnen spreken, en bespreekt de wijze waarop die op de theologie toepasbaar zouden kunnen zijn. Denaux spreekt van spanningen tussen kerk en academie, maar volgt Ratzinger in diens binding van (academische) vrijheid aan waarheid. Theologie kan getypeerd worden als wijsheid zoekend naar waarheid.

Het is goed om te beseffen dat de lezing van Denaux natuurlijk werd ingegeven door de institutionele problematiek van de nieuwe Faculteit Katholieke Theologie, tussen enerzijds neutrale religiewetenschappen en anderzijds kerkelijke seminaries, tussen enerzijds de vereisten van de wetenschap en anderszijds de vereisten van de katholieke kerk, tussen enerzijds de autonome ontwikkeling van de afzonderlijke theologische disciplines zoals exegese en geschiedenis, en anderzijds de gezamenlijkheid van één theologieopleiding in één faculteit. Maar misschien geldt ook voor Denaux wel, dat zijn lezing grotendeels zijn eigen wetenschappelijke benadering ontleedt, net als bij Schillebeeckx.

We verleggen nu onze aandacht van twee afzonderlijke theologieopvattingen, naar een vergelijking van theologieopvattingen in de katholieke theologie van de twintigste eeuw. Francis Fiorenza onderscheidt vijf katholieke theologische tendensen. Het zijn niet zozeer scholen die identificeerbaar zijn, maar verzamelingen van kenmerkende posities en oriëntaties. Hij noemt de transcendentale theologie, de hermeneutische theologie, de analytische theologie, de correlatietheologie en de bevrijdingstheologie. In de transcendentale benadering, m.n. van Karl Rahner, staat de wending naar de mens als subject van geloof voorop. De transcendentale analyse, d.w.z. de analyse van de kennende en in vrijheid strevende mens, is de kenmerkende theologische methode, waarin bovendien een belangrijke plaats is ingeruimd voor het geheimeniskarakter van het geloof. De hermeneutische theologie wordt gericht door de grondovertuiging dat de theoloog de geloofsinhoud telkens opnieuw moet vertalen naar nieuwe omstandigheden, of andersom, dat om het verleden te kunnen begrijpen, m.n. oude teksten, een specifieke set hermeneutische methoden nodig is. Bij dat laatste klinken namen als Paul Ricoeur en Hans-Georg Gadamer. Minder op het continent en meer in de anglo-amerikaanse wereld is de oriëntatie op begripsanalyse, gewone taal en het werken met begripsmatige modellen gangbaar. Denk aan Avery Dulles' modellen voor openbaring en voor kerk, maar ook aan de ambachtelijke theologiebeoefening zoals die door Bernard Lonergan wordt voorgestaan. Lonergan onderscheidt een achttal functionele specialismen in de theologiebeoefening, in de hoop dat het onderscheid tot een grotere mate van eenheid tussen theologische benaderingen zal kunnen bijdragen. Research, Interpretation, History, Dialectics, Foundations, Doctrines, Systematics en Communication zijn voor een deel te herleiden op oudere onderscheidingen van soorten van theologiebeoefening (zie b.v. de overeenkomst tussen de eerste vier en de traditionele 'positieve theologie', en tussen de laatste vier en de 'speculatieve theologie'), maar zijn toch vooral de vruchten van Lonergan's zelfstandige analyse van het menselijk begrijpen en willen, zijn transcendentale analyse. Op grond hiervan zou hij dan ook eerder thuishoren in de stroming van Rahner, maar Fiorenza beslist anders. Over de correlatiebenadering (Paul Tillich) hebben we al gesproken, evenals over de bevrijdingstheologie, toen we over Schillebeeckx spraken.

Nu is de theologie niet in de twintigste eeuw blijven steken, natuurlijk. De laatste jaren lezen we als representant van de belangrijkste nieuwe ontwikkelingen de reflecties van Pim Valkenberg over het verschil tussen religiewetenschap, theologie van de godsdiensten, en de door hem bepleite comparatieve benadering in de theologie. Valkenberg pleit voor een theologie die relevant is voor de interreligieuze dialoog, omdat ze haar uitgangspunt neemt in de praktijk van deze dialoog, en omdat ze gedaan wordt vanuit een engagement met kerk en geloof. De relatie tussen geloof en rede wordt hier weer op een nieuwe manier bevraagd en relevant.

Met behulp van dit overzicht van de katholieke theologie in de twintigste eeuw, en daarna, kan iemand proberen om een gegeven theologisch product te plaatsen tegen die achtergrond. Waar gaat het de auteur werkelijk om, wat staat voorop, tot welke context bepaalt hij of zij zich? In de werkelijkheid van de theologiebeoefening lopen elementen van de vijf typen telkens door elkaar heen. Men zou met goed recht b.v. Schillebeeckx een bevrijdingstheoloog kunnen noemen, maar met even goed recht een hermeneutisch theoloog. Beide sluiten elkaar ook niet op voorhand uit. Aan het slot van de cursus moeten de studenten Hans Küng plaatsen in één van de genoemde types theologie, en telkens blijkt uit de werkstukken weer dat er goede redenen zijn om Küng zowel transcendentaal, als hermeneutisch, als verwant met bevrijdingstheologie te noemen. Een deeltje van de ruggengraat geeft zich prijs.

Om te voorkomen dat we te veel alleen op het droge zwemmen, nemen we een inhoudelijk onderdeel van de theologie in beschouwing, en wel de theologie van de verrijzenis van Christus. In een andere studie neemt dezelfde Fiorenza ons bij de hand, wanneer hij in het openingshoofdstuk van zijn boek 'Foundational Theology', laat zien hoezeer de inhoudelijke visie op de verrijzenis van Christus bepaald wordt door de theologiebenadering die wordt gekozen. Fiorenza onderscheidt drie kwesties, t.w. de historische, de genetische en de functionele kwestie. Deze drie kwesties corresponderen met de drie fundamentele vragen die ten aanzien van de verrijzenis van Christus kunnen worden gesteld: wat is er gebeurd, hoe is het verrijzenisgeloof ontstaan, wat betekent het verrijzenisgeloof c.q. welke plaats heeft de verrijzenis in de theologie? Fiorenza laat zien hoezeer verschillende theologische stromingen de verrijzenis van Christus reduceerden tot één van deze kwesties. De traditionele apologetische richting concentreerde zich op de verrijzenis als het bewijs van het christelijk geloof, en vroeg daarom vooral naar wat er is gebeurd, zich vooral basierend op de plausibiliteit van het lege graf; de transcendentale richting was niet zozeer geïnteresseerd in wat er was gebeurd, maar meer in de betekenis ervan voor ons. De historiciteit van het gebeuren interesseerde deze richting niet zo veel. En de meer recente historisch-kritische benadering concentreerde zich vooral op de vraag op grond waarvan de leerlingen zijn gaan belijden dat de Heer Jezus die gekruisigd was, niet dood was, maar levend, en verrezen was. Welke elementen in het leven en de prediking van Jezus wijzen vooruit naar die verrijzenis, maken die verrijzenis plausibel? Fiorenza laat zien hoezeer met deze verschillende benaderingen, ook de feitelijke plaats van de bespreking van de verrijzenis in de orde van de theologiebeoefening veranderde. Bij de traditionele apologetiek hoorde de verrijzenis thuis in de fundamentele theologie, zeg maar in het voorportaal van de dogmatiek, omdat de verrijzenis geacht werd het fundament onder het christusgeloof te leggen. In de beide andere benaderingen wordt de verrijzenis voluit onderdeel van de dogmatiek zelf, omdat men zich realiseert dat de verrijzenis minstens zoveel voorwerp als voorwaarde voor geloof is. Ook is het zo dat men drie 'momenten' in het verrijzenisverhaal kan onderscheiden, die zich laten verdelen over de drie benaderingen: de traditionele apologetiek ziet vooral op de verhalen over het lege graf, de transcendentale benadering vooral op de verschijningsverhalen, terwijl de historisch-kritische benadering zich concentreert op wat de verrijzenis aan schaduw vooruit werpt in het leven en optreden van Jezus.

Deze fascinerende studie van Fiorenza maakt goed duidelijk hoezeer een methodologische analyse verschillende inhoudelijke posities van theologen kan bloot leggen. In dit geval maakt de analyse ook duidelijk dat iedere theologie van de verrijzenis in feite drie grondkwesties gelijkelijk aan bod zou moeten laten komen, wil ze met recht een aanspraak maken op de benaming verrijzenistheologie. Bovendien laat de historische opeenvolging van de drie benaderingen zien, hoezeer de verrijzenis van Christus in verschillende tijden aanleiding geeft tot verschillende beschouwingen.

Aan het slot van zijn studie mag Fiorenza een conclusie trekken die voor Schillebeeckx, één van de representanten van de historisch-kritische richting die hij opvoert, van bijzonder belang is. Fiorenza geeft namelijk aan dat Schillebeeckx ten onrechte de functionele kwestie reduceert tot de genetische kwestie. Dat wil zeggen: zelfs al zou je met succes achterhalen waarom de leerlingen zijn gaan geloven in de verrijzenis, dan nog heb je niet verklaard wat de inhoudelijke betekenis van de

verrijzenis is. Het reconstrueren van historische omstandigheden alleen is niet genoeg om het verhaal levend te maken, en aanleiding te geven om er fiducia in te hebben.

Hiermee komen we opnieuw op het terrein van de vraag naar de verhouding tussen geschiedenis en theologie. In feite kun je de verandering van de theologieopvatting van de Kerk ten tijde van Vaticanum II, voor een belangrijk deel herleiden tot de veranderende opvattingen over de relatie van geloof en theologie met eerst de wijsbegeerte en later de geschiedeniswetenschap. Werd vroeger vooral de wijsbegeerte als de dienstmaagd van de theologie aangewezen, nu zijn theologen meer geneigd om zich te begeven op het erf van de literatuurwetenschap en vooral de geschiedeniswetenschap. Wie er oog voor heeft, kan het in de theologische methodenleer van Bernard Lonergan herkennen.

Bij Lonergan functioneert de wijsbegeerte vooral als het middel in handen van de methodoloog om de methodische stappen als zodanig te onderscheiden en verwoorden, maar geschiedenis is in de stappen zelf één van de belangrijkste functionele specialismen. Zowel bij het bepalen van de betekenis van een oudere tekst, als bij het bepalen van de geschiedenis van die tekst door de eeuwen heen, als bij het bepalen van de ontwikkeling van de leer van de kerk door de eeuwen heen, heeft de geschiedeniswetenschap een zeer dominante rol. Ik doel hierbij op de functionele specialismen van interpretation, history, en doctrines. Misschien moet dit rijtje nog wel uitgebreid worden met systematics, omdat in zekere zin de contemporaine geschiedenis een onmisbaar hulpmiddel is voor de systematicus die de geloofsinhoud wil actualiseren. Lonergan maakt duidelijk hoezeer theologie van een wijsgerige vooral een litterair-historische onderneming is geworden. In zijn tijd zijn sociale wetenschappen in opkomst, en daarom ontbreken ze grotendeels in zijn analyse, maar anders zouden er waarschijnlijk nog twee specialismen bij bedacht moeten worden. We komen dan weer onmiddellijk terug in het vaarwater van de discussie over traditie en situatie, want als we met Schillebeeckx en anderen zouden menen dat niet alleen de traditie, maar ook de situatie theologisch relevant is, dan hebben we tools nodig om die situatie te onderzoeken, en dan hebben we ook tools nodig om de vruchten van dat onderzoek te kunnen vergelijken met de vruchten van de traditie. Wat is b.v. de theologische waarde van een sociologisch onderzoek naar geloofsopvattingen onder jongeren, naar hun geloofsaanvoelen (*sensus fidelium*)? Dit maakt duidelijk waarom de samenwerking van een systematisch theoloog met een godsdienstsocioloog, zoals die nu in het kader van dit college plaats vindt, uiterst zinvol is.

Inmiddels is de dokterstas van de student die dit college volgt goed gevuld met allerlei instrumentarium, waarmee hij de ruggengraat van theologische producties zichtbaar kan maken. Dit instrumentarium krijgt de vorm van een lijst van methodologische aandachtspunten, ontleend aan de studies die we zojuist besproken hebben. De aandachtspunten zijn door mij geformuleerd, en bevinden zich op vier niveaus. Op het eerste niveau, het meest algemene, wordt aandacht gevraagd voor de kerkelijke en maatschappelijke plaatsbepaling van de theologie, voor het geschiedenisbegrip dat zij impliciet hanteert, en voor het mensbeeld dat er uit haar teksten spreekt. Op een tweede niveau functioneren allerhande kenmerken van de vijf hoofdstromingen van katholieke theologiebeoefening. Zo wordt gevraagd naar beginpunt en centrum van een theologisch product, naar haar aandacht voor het subject van de gelovige, voor de omgang met theologen uit het verleden, voor de analyse van mogelijkheidsvoorwaarden van geloof, voor eventuele aandacht voor de verborgenheid Gods, en voor favoriete begrippen voor het handelen van God die

worden gehanteerd, zoals b.v. zelfcommunicatie, voor de verhouding van historisch en particulier enerzijds en oneindig en absoluut anderzijds, en ten slotte voor de uitdaging die deze theologiebeoefening zichzelf stelt. Nu noem ik slechts de aandachtspunten ontleend aan de transcendentale benadering, maar er zijn er op het terrein van alle vijf de benaderingen. Vervolgens zijn er de aandachtspunten die voortvloeien uit de fundamenteel-theologische studie van Fiorenza, betreffende de historische, de genetische en de functionele kwestie. Welke plaats neemt de verrijzenistheologie b.v. in in het geheel van de theologiebeoefening bij deze auteur? En een vierde en laatste niveau heeft te maken met de functionele specialismen: welke specialismen kun je bij een bepaalde auteur onderscheiden, welke ontbreken, en wat betekent dit voor b.v. de validiteit van diens bevindingen? Zijn de specialismen b.v. vooral neutraal-wetenschappelijk van aard (behorend in de kolom van de eerste vier specialismen), of wordt ook vanuit het geloof naar de inhoud ervan gevraagd? Het onderscheid tussen religiewetenschap en comparatieve theologie is met behulp van Lonergan eenvoudig aan te geven en te herkennen.

Het laatste onderdeel in onze collegereeks is gewijd aan de feitelijke methodologische analyse van een hoofdstuk uit de christologie van Gerald O'Collins, dat gewijd is aan de verrijzenis van Christus. Het voert nu te ver om in detail deze analyse te presenteren. Daarvoor ontbreekt hier de ruimte. Maar het is fascinerend om te zien hoezeer de hoofdvragen die O'Collins stelt, ter herleiden zijn tot de drie fundamentele vragen zoals Fiorenza die voorschrijft, en dat hij vervolgens niet genoeg heeft aan de bespreking van deze vragen. Er volgen na een bespreking van historische, genetische en functionele kwesties, nóg drie verhandelingen, waarvan er één ingaat op wat de verrijzenis openbaart over Christus, en te herleiden is tot O'Collins' afkeer van het herleiden van de verrijzenis tot een bewijsplaats voor Christus' goddelijke natuur; de volgende behandelt de heilswaarde van de verrijzenis en is te herleiden tot O'Collins' afkeer van een theologiebeoefening die deze heilswaarde verdonkeremaant, en de derde en laatste verhandeling is te verklaren als O'Collins' zorg dat als ons geschiedenisbegrip te immanent wordt, er geen ruimte overblijft voor een opwekking van Christus door God. Voor dat laatste gebruikt hij dan een wijsgerige analyse, en dat kunnen we nu verklaren als een correctie op de heersende historische trend in de theologiebeoefening. Het geheel overziende pleit een aantal elementen voor het plaatsen van O'Collins in de analytische richting van theologiebeoefening. Met behulp van een aantal methodologische aandachtspunten, geeft de structuur, de ruggengraat van de verhandeling van O'Collins zich prijs. De student heeft zich een nieuwe, belangrijke vaardigheid aangeleerd.

Literatuur waar naar verwezen wordt:

- Congregatie voor de Geloofsleer - "Notification on the works of Father Jon Sobrinos,j.", www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/
- Denaux, Adelbert - *Katholieke theologie in een context van (post)moderniteit*, Universiteit van Tilburg, 2006
- Fiorenza (Schüssler), Francis - *Foundational Theology. Jesus and the Church*, New York: Crossroad, 1984
- Fiorenza (Schüssler), Francis - "Systematic Theology: Task and Methods", in: Francis Schüssler Fiorenza en John P. Galvin (eds.), *Systematic Theology. Roman Catholic Perspectives*, Minneapolis: Fortress Press, 1991, Volum 1, pp. 1-87

- Kasper, Walter - *Jesus der Christus*, Gesammelte Schriften, Bnd 3, Herder: Freiburg, Basel, Wien, 2007 (1974)
- Küng, Hans en David Tracy - *Theologie - wohin?*, Zürich/Gütersloh, 1986
- idem - *Das neue Paradigma von Theologie. Strukturen und Dimensionen*, Zürich/Gütersloh, 1986
- Lonergan, Bernard - *Method in Theology*, London: Darton, Longman & Todd, 1972²
- O'Collins, Gerald - *Christology. A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus Christ*, Oxford: OUP, 1995
- Schillebeeckx, Edward - *Theologisch geloofsverstaan anno 1983*. Afscheidscollege gegeven op vrijdag 11 februari 1983, Baarn: H. Nelissen, 1983
- Sobrino, Jon - *Christology at the Crossroads, A Latin-American approach*, Maryknoll (NY): Orbis Books, 1978
- Tracy, David - "Theological Method", in Peter C. Hodgson en Robert H. King, *Christian Theology, An Introduction to its traditions and tasks*, Philadelphia: Fortress Press, 1985², pp. 35-60
- Valkenberg, W.G.B.M. - *Sharing lights on the way to God : muslim-christian dialogue and theology in the context of Abrahamic partnership*, Amsterdam: Rodopi, 2006.